

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, kort. 2

Talitus:
Tartu, Lutsu 10, tel. 10-48

Paar eestikeelset isikuluuletist 17. sajandist.

Riigimõisakogu.

No. . .

-Suvel 1927 juhtus nende ridade kirjutaja uurides Stokholmi kuninglikus ja Upsala ülikooli raamatukogus isikuluuletis-kogusid muu hulgas silmama kaks eestikeelset luuletispala, mis vist on tundmatud senisele uurimusele.

Üks luuletistest sisaldub õnnesoovi-väljaandes, mille Tartu akadeemilised ja vaimulikkude-ringkonnad 1643. a. pühendasid tolleaegse kreeka ja idamaiste keelte professori, hiljemini laialt tuntud Turu piiskopi, sündinud rootslase Johannes Georgius Gezelius'e (sünd. 1615, surn. 1690) ja Riia Jakobi rootsi koguduse õpetaja Petrus Arvid Gutheim'i tütre Gertrudi pulmadeks. Väljaanne, millest muidet tuntakse ainult üht, Upsala ülikooli raamatukogus¹ alalhoitavat eksemplari, on 24 4°-kaustalise lehekülje suurune ja sisaldab kokku kahekümne kuue isiku ladina-, kreeka-, heebrea- ja saksakeelsed õnnesoovid, millest kaheksandale, Olaus Georg Salenius'e ladinakeelsele luuletisele liitub lühike eestikeelne osa.

Väljaande täieline tiitel:

Sacris | nuptiarum honoribus | Clarissimi & Excellen-
tissimi | viri | DN. M. IOHAN- | NIS GEORGII | GEZELII, |

¹ Seeria „Personalskrifter“ 40 1590—1659. G.

In Regiâ Academia GUSTAVI- anâ quæ Dorpati Livonorum est ad Embecam, Lingvarum Orientalium & Græcæ, Professoris Ordinarij, sponsi; deo duce ac auspice, Die 26 Junij Anno 1643. Rigæ Conjugium contractentis cum Lectissimâ & omnium Virtutum Genere Florentissimâ Virgine GERTRUDE, Admodum Reverendi, Clarissimi & Præstantissimi viri, DN. PETRI ARVIDI GUTHEMII, Ecclesiæ Svec. quæ Rigæ ad D. Jacobi colligitur Pastoris, Districtus Rigenlis Præpositi, nec non Protosynedrij Dorpatensis Adfessoris Dignissimi, Filiâ, Sponsâ; Quævis Faulta precantur musæ embecciaedes. DORPATI LIVONORUM, Typis Acad. Anno 1643.

Jocus Ethonicus.

Duse vllēß armāß Isend / Nee kahitet kiet ohtwat sind / Wotta Morfia / mene tanzi / Nēt hoya sa ohma tanzi : Sina Raudkefi mööta kahn /	Saisa vllihaste sähl mann / Wie Peigt ninct morfia senge / Lāse neide vgnde mengi : Zumal andto neile onne / Sedde mina neile gūne.

Gratulabundus scribebas

OLAUS GEORG SALENIUS,
 Welsmanniâ Svecus Past. Ringensis.

Saleniuse luuletis.

Saleniuse luuletis:

Jocus Ethonicus.

I veerg: Duse vllēß armāß Isend /
 Nee kahitet kiet ohtwat sind /
 Wotta Morfia / mene tanzi /
 Ninct hoya sa ohma tanzi :
 Sina Raudkefi mööta kahn /

II veerg: Saisa vllihaste sähl mann /
 Wie Peigt ninct morfia senge /

Laſe neidt v̄ginde mengi:
Sumal andko neile onne/
Gedde mina neile ḡünne.

Gratulabundus scribebat

OLAUS GEORG SALENIUS.

Welfmanniâ Svecus Past. Ringenfis.

Teine, hilisem õnesoov on trükitud ühes patentfoolio-kaustalises väljaandes, mille Jena ülikoolis õppivad rootslased 1686. a. pühendasid arstiteaduse-doktorile ning akadeemia loodusteaduste-professorile Georgius Wolfgang Wedelius'ele tema rektori-installatsiooni puhul¹. See õnesoovide-kogu sisaldab kuue akadeemiakodaniku seitsmes eri keeles kirjutatud sepitsused, millest neljas, Gebhard Himsel'i oma, on läti- ja eestikeelne.

Lingva Ethonica.

Wotta Scepter kessi fees
Nint olko taunis üllemees
Teie Muſe = Pojade pehl
Kumſt minno üx kaks ollin sehl.

Gebhard Himſel.

Himseli luuletis.

Väljaande tiitel:

ΑΣΠΛΑΣΤΙΚΟΝ gratvlatorivm, | quo | saxonvm apollinem, | mvsarvm corcvlv, | medicorvm principem, | Magnificvm atqve Experientissimvm | DN. GEORG. WOLFGANG. WEDELIVM, | Doctorem Medicum, Confiliarium & Archiatrum Saxonicum, Theoret. | Profess. & Acad. Natur. Curioſor. Adjunctum, | Sceptra falcesque Academicos | lætissimis ominibus tertium fulcipientem | cernui proſequuntur SVECI. | [Löpul:] Jenæ, Typis Joh. Jac. Bauhoferi, 1686.

¹ Väljaannet tuntakse 2 eksemplari: a) Kungl. Bibl. Stockholm. Seerias „Verser till och öfver enskilda“ 1600. Pat. fol. W. b) Upsala Univ. Bibl. seerias „Personalskrifter“ Fo. 1680—9. W.

Gebhard Himseli luuletised :

Lingva Lettica.

Bet Augftais Devvs ar laim abkails
Schim kas mums Teelsu nes
Wing schlawwi allafch fpoſchak taifs
Ja muifcham ne isdfes.

Lingvâ Elthonica.

Wotta Scepter kessi sees
Nint olfo kaunis illemees
Teie Muſe-Pojade pehl
Kumſt minno üg kaks ollin fehl.

Gebhard Himsel.

Toini Melander.

EestL ago, agu 'koit'.

Lõunaeeesti tuttav ago (*agò*) 'koit, päeva koitmine' on oma iseäraldusega ammuigi tähelepanu äratanud. Juba Forsman (-Koskimies) on ühendanud ta oma paganusaegsete isikunimede uurimuses (Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla, lk. 153) soomes esi-neva isikunimega Ako, seega mõeldes tähendatud eesti sõna algsoomeliseks. Niisama O jansuu on selle sõnaga ühendanud Soome kihelkonnanime A k a a (Suomalaista paikannimitutkimusta, lk. 16). Saareste teeb kindlaks (Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes, lk. 6, 7) sõna levimise (leides isegi Pühalepast vanemate inimeste keelest *humigu had valgel* — vist küll üks Saare-Hiiu lõunaeeestilistest joontest) ning konstateerib, et sõna on sugukeeltes tundmatu. Sõna etümoloogilise külje on arutusele võtnud alles Julius Mägiste oma ilmuvas teoses „*oi-~~ei~~-demi-nutiivid läänemere-sm. keelis*“ (lk. 19, 20), kõrvutades, ehk küll suure kahtlusega, ta eesti tüvisõnaga hagu, haga 'reisig', eriti rõhutades ühendust tuule-h. 'Windbaum (Wolkenstreichen, welche bezeichnen, von woher der Wind

drehen wird)'. Nagu pilveviirgu, -kiudu on saadud piltlikult nimetada 'haaks', samuti on loojeneva või tõusva päikese valgusviirustik ('agu' üksinda tähendab teatavasti üldse 'taevapuna', Saareste, l. c.) võinud sama piltliku nimetuse 'haakene' osaliseks saada, järeldab autor, võrreldes veel sellega homeerilist ütlust „punasõrmne koit“.

Mägiste seletus on omajagu õigustatud, liiatigi et *ago*, *agu* nähtavasti on olnud *h*-alguline, nagu seda vanim kirjanduslik kuju (J. Gutsi. *Päiva Saggo*) ja ka Pühalepa murde kuju osutab. Võiks veel nimetada, et soome ütlus *päivä sarastaa* 'hommikuvalge hakkab kumama' pealt näha ka midagi piltlikku „haagi“ või „sagara“ taolist (*sara-staa*) võiks sisaldada; tõepoolest näikse Lõnnroti sõnaraamatus esinevatki vastav pilt: *päivän sarnat tuntuu 'morgengryningen urskiljes'* (s. o. hommikuvalge tuleb nähtavale, öieti: päikese sagarad on tunda). Oleks eesti *hagu* sõnalgi selgemini mingi 'haagi, sagara' tähendus, siis oleks Mägiste seletus vahest kergem uskuda — olgu küll, et päikese tõusu või loojamineku puhul vist harilikult midagi sarnast näha pole, mis 'sagara' või ka 'hao' pildi otse arusaadavaks teeks. Lõpuks on veel väga küsitav, kas soome *päivä sarastaa* ei ole puhtdeskriptiivne moodustis (vrd. eesti *särada*) ja *päivän sarnat* mingi rahvaetümoloogiline tuletis venest või veel tõenäolisemalt slaavi laensõnast (*заря, зоря*, „altr. auch *запа*“), nagu Mikkola arutustest (*Berührungen*, lk. 116) võiks järeldada. Nõnda siis jääks kõnesolev *ao* seletus semasioloogiliselt hoopis ilma sugukeeltegi pidemeita.

Omalt poolt tahaksingi teise seletusega õnne katsuda. Põhjaeestis näikse tuttav olevat *valge* (ja vist ka *pimeduse*) *hakk* (< *hakko*) (näit. Tammsaarel esineb sagedasti lauseid nagu: „jään alles *valgehakul* magama, *valgehaku* aeg“ jne.), ja väga raske on seda *valgehaku* eelnimetatud *valgehagu* kujust eraldada. Muidugi tuleb häälikulist lahkuminevust põhjendada. Ei ole ju sugugi haruldane asi, et liitsõnaks kujunenud sõnade lõpposa erakorraliselt kulub ja lüheneb (vrd. *lauba* < *laupäev*,

tänavu < tänavõnna j. t. s.), kuid siin ei ole meil tarvis sedagi, raskemini tõestatavat seletust tarvitada¹. Võtame näit. illatiivi lõnaeestis: (magas ammak) valge hakko 'magas kuni valge hakuni', (tekk tõd aammak piimè) hakko 'tegi tööd kuni pimedada hakuni', nagu vististi on kõneldud ja vahest praegugi kõneldakse, vrd. Wied. Gr., lk. 573 ammak mereranda (Hornungil näib esinevat — Wied. Gr. lk. 572 tsiteerimisel — ka põhjaeestis tãnatse päeva saadik, kus päeva on vist illatiiv, mitte genitiiv, nagu arvab Wied.). Näeme kohe, et geminaat siin samasugune on olnud nagu tüübis (vagu:) vakku. Järelikult: nagu illatiivile vaku vastas nominatiiv vugu, elatiiv vaost, adessiiv vaol jne., nõnda illatiivile (valge) hakku tehti selle analoogia järele nominatiiv hagu, elatiiv haost, adessiiv haol jne. (pro hakk, hakust, hakul). Nii kaua, kui seda sõna tarvitati oma attribuu-diga: valge (pimedada) hakk, valge (pimedada) hakust, valge (pimedada) hakul jne. (nagu seda põhjaeestis ikka edasi tarvitatakse), ei olnud analoogilist külgehakkavust vist karta, aga kui atribuut hakkas ära jääma, oli hakku (akku, akko) saadik juba 'hakkamise, algamise' tähenduse kaotanud ja segimineku vaku: vugu tüübiga loomulik. Niisugused segimineku on alati kõige kergemad siis, kui sõna ühest murdest teise laenatakse, ja laenamist peame vist siingi oletama, sest oleks a go lõnaeestis omapärane, siis oleks h ta algul vist alles.

Lõnaeesti a go oleks siis lihtsalt sama kui põhjaeesti (valge) hakk ('hakkamine') ja ealdasa võrdlemisi noor. Piltlikud seletused oleksid tarbetud ja kahjuks langeks ka algsõome oletatud isikunimi *akoj 'koit' ainult teiste luuleliste seletuskatsete hulka².

Lauri Kettunen.

¹ Selle seletuse võimalusele olen viidanud kirjutises Johdonmukaisuuden puutteesta kielenelämissä, Virittäjä 1927, lk. 18 (alamärkus).

² Vähemalt soome nime A ku tarvitataksegi lihtsalt A u g u s t nime lühendusena.

Lisandeid kirjutisele „Tundmused tegurina keelearengus“.

Kuna „Eesti Keel’e“ eelmises n-ris (lk. 161—184) esitatud küsimuse valgustamisel suuresti tähtis on asjakohaste faktide rohkus, tõestamisainestiku ulatus, lubatagu siin veelkord esineda mõne tarvilikumaks peetava tähelepanekuga.

1. Affektiivse kõnendi sõnavara kavandilisele iseloomustusele lk. 165—6 lisatagu juurde:

Keelenähte igale tähelepanijale on vist teada, et väga affektiivses kõnendis, mida omavahel tarvitavad näit. sama perekonna liikmed kodus, armastajad, lähised sõbrad (eriti sõbratarid) jne., leidub arutu hulk sõnu, mis on kas üldpruugi sõnadest kujundatud (olgu lühendatud, kuidagi moonutatud või isegi teatavate „suffiksitega“ varustatud¹) või isegi ürgloomingu teel soetatud. Neid laiemalt, uurija enda isikulistest kogemustest väljaspool jälgida on arusaadavalt raske, mistõttu siin näidete esitamisest põhjust on loobuda.

2. (Lk. 170, ülal):

Tundemõju osa kohta sõnatäheanduse arengus annab kujukat selgitust sõna džungel (*jungle*) semasioloogilise väärtuse muutumine paiguti Eestis: Pärnu linna elanikkude teatavais, vist õige laialdastes ringkondades on see sõna (*tšunġel*) omandanud (nähtavasti n. n. Tarzani-romaanide kaudu) tähenduse '(mingi ebamäärane) koletis, hirmutis, tontlik kuju, kelle järsu ilmumisega padrikust teist inimest hirmutatakse; kiskja metselajas'. Nimetatud romaanide lugejaskond raamatuis džungel sõnaga (täheanduses 'troopiline ürgmets') tutvunedes on nähtavasti enda meelegujutluses ürgmetsa kujutelmaga lähedalt assotsieerinud teise, fantastilisema kujutelma 'metselajas, peletislik loom', mis

¹ Nõnda on allakirjutanul juhust olnud Tallinnas kuulda ülalnimetatud keskustes tuletisi venepäraste suffiksitega -vei ja -noi: to be vei 'rumal', tegi tilaveid 'põgenes ära' (vrd. ka kooliõpilaste keeles tila tegema 'tunnist omavoliliselt lahkuma'), va fnoi 'vahva, tubli', popsnoi 'popsimoodi, matsivõitu' jne. (rõhk kõigil sõnadel viimasel silbil).

viimane lugejaskonna tundeilma nõnda sügavale uurdus, et see keelelises alateadvuses võidule-valitsemagi pääses ning esialgse intellektuaalse tähenduse kõrvale tõrjus.

Teatava sõna tähenduse muutumist võivad põhjustada ka sõna häälikkujutuslikud omadused, sõna kõlaline struktuur, mis (analoogia tõttu mingi lähitähendusliku sõnaga) meie tundeelu riivates meis esile kutsub hoopis teise kujutelma kui (näit. uudissõnal) algselt on olnud. Säärase muutuse meil Eestis on läbi teinud sõna häire n. ö. juba embrionaalses seisukorras. Seda sõna on soomest soovitud laenata tähenduses 'segadus, perturbatsioon, takistus' (vt. Aavik, Uute sõn. sõn. ^{1,2}), milles sõna näiksegi tarvitavatväärmiselt intellektuaalses kõnestiilis, nimelt teaduslikus keeles (arstiteadlastel häire 'funktsioonirike', '*Störung*'). Kuid elulisemas kõnendis, tundelisemas ja verekamas keeles on see sõna spontaanselt, keeleteadlaste j. t. teoretikute kiuste omandanud tähenduse 'alarm' (kaitseliidu häire, tulekahju häire), seda nähtavasti põhjusel, et sõna oma häälikmetafoorse iseloomu poolest ja teatava sarnasuse tõttu sõnaga hü(ü)rgama (toru hüürgab, pill hüürgab), vahest isegi sõnadega mõir(g)ama, käära, on kõnelejaile suggereerinud 'käära' või sellele lähedast mõistet. Kuna aga selle sõna pruugilevõtmise algul just tarvidust oli mõnedes ringkondades saada eestilist nimetust mõistele 'alarm', siis kasutati meie alateadvuses sellele lähedast mõistet evokeeriv nimetus häire. Sündinud on võitlus sõna soovitatud intellektuaalse tähenduse ja sõnale psühholoogilistel põhjustel kujunenud mõiste-assotsiatsiooni vahel: võitnud on viimane, vihuti teadlikele juhtimispüüetele. Halliks on jällegi osutunud teooria, haljaks aga elu kuldne puu.

Teatavaid affektilisi kõrvalmõjusid võib märgata ka õige hilise ¹ uudiskujundi õilis gen. õilsa tähenduse praeguses arengus. Seda sõnast õile 'Blüte' tuletatud neologismi on tahetud tarvitusele võtta varemalt soovitatud, kuid juba oma saatuslikke teid läinud sõna jaunis 'üllas', '*edel, noble*' asemel. Ses tähenduses esinebki seda sõna kirjanduses.

¹ Puudub veel Uute sõn. sõn. teises trükkis (1921. a.).

Kuid kõnelejaskonna teadvuses näikse see võrdlemisi laialt juba tunduvat erinevas, pisut pejoratiivses tähenduses, umbes 'précieus, esteeditsev, peen ja üllas ('edel') olla taotlev, kaunishingeliste pretensioonidega'. Seda nähtavasti põhjustab osalt selle tuletise liig-ilmne side põhitüvega õile, mis loomult on tugevasti affektiivne ja kõrgestiilne, osalt vist aga need affektiivsed kujutelmad, mida selle sõna loojad ja ka sagedalt-tarvitajad kõnelejaskonnas tekitavad. *Habent sua fata verba*.

3. (Lk. 172—3):

Punkt b all esitatud näiteile lisatagu juurde veel Mar *võļ nõ-nna!* (harilikult *nõnnä*) ja põhjaesti murde alal väga üldiselt kuulduvad affektiivsed *ilmaittu ilüs, ilmaittu ulk* ja *oh sa piimè! ~ oš, sa piimè! (~pimme!)*. Viimane hääldus on kajastunud ka A. Jakobsoni romaanis „Vaeste-patuste al.“: „Pimme ...!“ (lk. 463, ka 488), „Näh pimme, mul pidi ju piip kah olema ...“ (lk. 711). Üldse on ses teoses täheldamisväärselt hästi ja õieti esitatud affekti mõjul muutunud hääldust. Rohkest ainestikust esitatagu siin lk. 172, a punktis toodud näiteile juurde veel „Noh küll on aga i-i-lu-u-s“ (V.-pat. al., lk. 140).

4. (Lk. 182):

Punkt b lõppu lisatagu: Et pikenenud häälikuga hääldamine üldistunud on nimelt neis kahes sõnas (mitte aga näit. sõnus: jumal, pagan, kurat v. m. m.), selleks olid oma semasioloogilised põhjused, nimelt tarve eraldada ka häälikuliselt neid sõnu kahes erinevas, kuid tülikalt lähedas tähenduses ('Vater', 'Herr' ja 'Gott der Herr').

5. (Lk. 183):

Esimeses reas „Kui usaldada ...“ lause ette lisatagu: Teisendi *ptõista*-geograafiline leving näitab, et *i > r* nähet siin kuidagi kõrvu ei saa asetada vokaali pikenemisega tüüpides nagu *mälēitta > mälēitta*- (*varitse > varitse*-) ja **nurjūitti > nuritti, nūritti* (*sarvikkad > sariikkad, sariikkad*).

6. (Lk. 183):

Punkt 9. lõppu lisatagu näide: kassi kutsumisel *křš-křš!*, *křšü-křšü!* ~ *třšü-třšü!* (vrd. ~ *kis-kis!* ja sm. *kiss* a 'Katze').

7. (Lk. 183). Lisada punkt 10.:

Teatavasti on *-isa* suffiksiga algsm-lised ja hilised adjektiivid praeguses eestis kõige üldisemalt „teisese silbivältes“: ainus [ajnùs], halgas [algàs] (: halgsad [alksadv]), hirmus [irmùs], hoolas [òlàs], hõlbus (~ hõlpus, nõnda ka murdeti: Kir, Kul, Vig õlppus), (nominatiivis haruldaset tarvitata) jõudus, kuulus, rõõmus, (murdeline, haruld.) seadus [seqdùs: gen. seqtsa], sünnis, (murd.) tiidus [tidùs gen. titsa, LNg, Ans; Rid tüs], valvas, õnnis, õõnes (gen. õõnsa) jne. Tähelepann on neist sõnadest kolm: hirmus, rõõmus ja kuulus. Kaugelt üldisemalt — eriliselt sõnu rõõmus ja kuulus — hääldatakse neid nagu muidki teisese silbivältes:

irmùs (Jäm, LNgSuuruma, LNgVõnnküla, Vig, Hag, Jür, Koe, Tõs, Tor, PIt) ~ *irmòs* (Kul) ~ *ermùs* (LNgRannak., LNgUugla, Rid, VigRumma, HMD) ~ *ermòs* (Kul, Mär, PJg, JuuKaiu) ~ *jõrmùs* (Khn) ~ *irmuš* (San, Krl) ~ *hirmuš* (Plv) ~ *hirmuš* (Rõu);

rõmùs (Vig, Juu, Tür, Iis, Tõs, PJg, Khn, Tor, KJn, Lai, TrmAvin.) ~ *rõmòs* (Mih) ~ *rõmuš* (Puh, San, Rõu, Vas) ~ *rõmùs* (Jäm, Ans) ~ *rõemùs* (Rid, HMD, Tln, JMd, Amb, Koe, VJg, Iis, KodAlatsk.) ~ *rõemòs* (LNg) ~ *rõemùs* (Ris);

kulùs (LNg, Kul, Mär, Vig, Ris, Hag, Jür, Juu, HJn, Amb, Tür, Tor, KJn) ~ *kulùs* (Puh, San, Krl).

Kuid ka kolmandal silbivältsel¹ hääldatakse murdeti neid kolme sõna, esimest laialdasemalt, järgnevat kaht haruldase mini:

irmus (Kih, Krj, VII, Muh, Tõs, Mih, Hää, Saa, Iis, MMg, Kod, KJn, Hls) ~ *irmos* (JuuKuimetsa, Mih, Kod) ~ *irmuš* (Puh) ~ *ermus* (MihSalevere) ~ *hirmuš* (Set);

¹ Murrete (MMg!) mõjul on see hääldamine (hirmus, jõudus, kuulus) soovitatavaks või normaalseks nimetatud Õigek-sõnaraamatus², kuigi see hääldus ühiskeskeeles on väga haruldane. On ka täiesti asjata mõningat sõna siin erandiks teha: nagu hoolas, halgas jt., nõnda peaksid ÕS-s 3-ndas silbivältes olema ka hirmus, hõlbus, jõudus, kuulus ja rõõmus.

rõmus (Muh, Sim, Plt, MMg, Kod, Saa, Hls, Krk) ~ *rõmus* (Kih, Krj) ~ *rõemus* (Plt);

kõlus (Kih, VII, Muh, Kse, Koe, Sim, VJg, Iis, Kod, MMg, Saa) ~ *kõlus* (Trv).

Kohati (Kih, Krj, Muh, MMg, Hls) on neist kaks või isegi kõik kolm samas murdes 3-ndal silbivältel, enamalt aga ainult üks.

Üliharuldaselt esineb ülipika vokaaliga ka sõna jõudus (Kod *jõudus*).

Häälikuseadusliku arengu kohaselt oleksid need *-isa* suffiksiga adjektiivid praegu eestis muidugi ka nominatiivis tugeval astmel, nagu ongi laialt hõlpus (ja substantiividest tüüp vaagen [*vāgen*]), nii siis ootaks hääldusi * (*h*)õlas, * sünnis, * valvas, * õnnis jne. (nagu ka substantiivide alal * põidel, * tuŋgal, * küinal, * akken, * vahter jne.). Kui meil need tüübid eestis praegu esinevad aga astmevahelduses (*õlas*: *õlsa*, *sünnis*: *süntsä*, *valvas*: *valvsa*, *irmus*: *irmsa*, *rõmus*: *rõmsa*; nõnda ka *põijäl*: *põidla*, *akken*: *akna*, *vaher*: *vahtra* jne.), siis on neil — teisesilbivältelise tüve suhtes — nähtavasti eeskujuks olnud tüved, kus teine silp on olnud vaheldumisi kinnine ja lahtine ja kus astmevaheldus tüves on seega olnud vanem: teivas: teiba, paljas: palja [*paļiās*: *paļja*], kungas: kunka, oinas: oina, võõras: võõra, puhas: puhta. Kuidas käsitleda aga hääldusi *irmsus*, *rõmus*, *kõlus*, *jõudus*? Kas varema olukorra jäänusteks? Mis oleks aga õieti põhjuseks, et mõnedes murretes üks osa sõnu (*hirmsus*, *rõõmus*, *kuulus*, *jõudus*, *hõlpus*) teivas-tüübi tasandavast mõjust vabaks on jäänud? Sõna hõlpus puhul ei ole seda nii raske mõista, kuna see oma häälikstruktuuri poolest (*-pp-*) selle tüübi teistest sõnadest tunduvalt erineb. Sõna *kuulus* on aga mitmes murdes nähtavasti uudissõna, laen kirja- või ühiskeelest (nõnda arvavad seda tõepäraseks Maarja-Magdaleena ja Iisaku kohta neist kihelkondadest põlvnevad mag. J. Mägiste ja üliõp. M. Blum). Säärastel kordadel siirdub aga sõna keelepruuki sageli üldistatud silbivältega tüves, kuigi samas idioomis on astmevahelduslik tüüp täiesti tuntud. Nii näit.

võib laialdaselt murdeis ja ühiskeeleski kuulda kirjakeele uudissõnu (resp. teise murde sõnu) hääldatavat: *aïne* (: *aïned*), (*teqDè* :) *teqDèD* ~ *teqDe* (: *teqted*), *pañDel* (: *pañD-lad*), (*tõDè* :) *tõDèD*, jne. (niiviisi murdest murdesse, resp. üldse ühest idioomist teise, laenamise teel ongi vist saadud säärased astmeüldistuslikud kujud nagu hülge : hülged). Sõna jõudus [*ĩõũDũs* või *ĩõũDũs*] esineb nominatiivis selleks liialt harva, et võimalik oleks midagi kindlamat öelda selle kolmandasilbivältilise häälduskuju kohta. On igatahes kõigiti võimalik, et siia tasandus pole paiguti eestis ulatunud ja raskeks on teatavasti üldiselt tunnustatud põhjuste jälgimine, miks nimelt teatavasse sõnadesse analoogia ei ole mõjunud (vrd. ka hõlpus-sõna püsi ootuspärasel kujul!). Kuid kahe järgijäänud sõna (*hirmus* ja *rõõmus*) võrdlemisi laialdasel esinemisel kolmandas silbivältes, nende allumatusel analoogia mõjule tahaks leida siiski oma erilisi põhjusi. Neid kaht sõna, peamiselt küll esimest, hääldatakse teatavasti ka *irmũs* ~ *ermũs* ~ *hirmũs* ... ja *rõmũs* ~ *rõemũs* ... aladel kolmandas silbivältes, kui neid nimelt affektiivselt toonitatakse, nagu seda nende tähendus sageli tingib: *kũl õn i-řmus!* *ĩrmũs ilũs!* *ĩõB mis i-řmus!* *sa i-řmus inimene!* *ta on ä-řti rõ-mus!* *õ-n aga rõ-ř-mus!* jne. Sedasama võib teataval määral tähele panna ka kuulus puhul. Nende sõnade sageli tunderõhuliselt hääldamine ongi nähtavasti olnud tasandustendentsile vastu toimivaks teguriks. Tulemuseks on kohati intellektuaalseski häälduses esinev pikk, resp. ülipikk häälik.

Lõpuks juhitagu veel tähelepanu, et affektimõjude küsimust on käsitletud ka soome-ugri keelte alal. Nõnda on prof. K. B. Wiklund, *Le Monde Oriental*, IX (1915. a.), lk. 216 jj. seletanud tüve konsonantide pikendust lühinimeses (sm. Antti 'Andreas', Niilo 'Nikolaus') ja deminutiivsõnades (e. kätt g. kätũ ~ *keř* g. *keřtũ* 'das Schelfern, Aufspringen der Haut', vrd. kesi g. kee [*<*keđen*]; sm. *sutto*, vrd. *susi* jne.) osalt tundemõjudega. Õige hiljuti on mitmel korral affektimõjustusi eesti j. t. lmsm. keelte häälikuarengus võimalikuks pidanud ka Julius Mä-

giste oma parajasti trükistilmuvas doktori-väitekirjas „-oi-, -ei- deminutiivid läänemeresoome keelis“, lk. 117, 178 (§ 36) j. m.

1. II 28.

A. Saareste.

Türi.

Skandinaavia muistsete jumalate jälgi Eestist otsides ei ole Tori ja Türi nimest mööda päästud. Germaani mütoloogias esineb Zio, Tiv, Tyr tähtsamate jumalate hulgas. Edda nimetab Tyri Odini pojaks, Hymisqvida sellevastu hiidude sugulaseks. Aga Odin isegi kannab tihti Tyri nime, siiski ühenduses mingisuguse teise sõnaga, nagu näiteks Sigtyr, Hroptatyr, Gautotyr, Hangatyr, Farmatyr, Hödvatyr, Geirtyr, Reidartyr, Reidityr (Grimm, Deutsche Mythologie, I, 162). Kõik need nimed tahavad Odini jumalust luuleliselt eriti rõhutada. Grimm otsib Tyri jälgi paljudest Saksamaa kohanimedest, aga mitte ainult neist, vaid isegi taimenimedest. Mis ime siis, et meie pool on hakatud mõtlema Tyri suguluse peale Eestimaa Türi kihelkonnaga (Grimm, nagu eespool).

Aga Soomestki on Tyr'i jälgi otsitud, nimelt Soome rootslaste asualadelt. Siin leiduvad Tyris ja Tyrösund (Freudenthal, Finska Vetenskapssocieteten Bidrag, 8). Lisan juurde, et Ingeris soomlaste alal niisama sellenimeline koht leidub; soome keeles kannab see Tyrö, saksa keeles Tyris nime.

Kui jumal Tyr'i peale on mõeldud, siis osalt eesti-keelse nime Türi pärast; selle saksakeelne kuju Turgel erineb rohkem Tyrist. Vanemates dokumentides kannab koht nime Turgel ja Turgull (Brieflade 348, 806), Gernet väidab, et koguni Torgel (Geschichte der evangelisch-lutherischen Gemeinden Russlands, II, 4, lk. 98), jättes ometi tõestusi andmata.

Engel Hartmann 17. aastasajal kõneleb vanade kirjade järele 1583. a. kohta Turgel'i kirikust, aga 1614. a. kohta nimetab ta Tyrgel Dorf, teise korra „Türgel Dorf in Kardenoll Wacke in Meekshoff lähn“ (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands VII, v. 3—4, lk. 406 ja 429). Thor Helle kutsub kohta Turgel (Anweisung, lk. 317), Hupel aga Turgel ja Türgell (Topographische Nachrichten III, lk. 521). Niisama esineb Bienenstammil koht Turgel ja Türgel nime all

(Geographischer Abriss, lk. 94). Uuemal ajal kirjutatakse saksa keeli ikka Turgel. Eestikeelne nimi on Thor Hellet, Hupelil ja Bienenstammil Türi. Nii palju kui säilinud kirjutistest näha, kannab eesti keeles koht vanemalgi ajal ikka Türi nime.

Oletame, et kohanimi Tyr'ilt päritud, kust on siis saksakeelne nimekuju Turgel saadud? Kas Thor'ist, nagu J. Jung oletab, väites, Türi olevat norralaste vana mahajäetud Thori austuse koht, sest Türi ligidal leiduvat Tori=Thor'i mõis, kuna kirikunimi Türiks muudetud (Muinasaja teadus, III, lk. 11). Tori tuletamise vastu Thorist võiks vähem vaielda, kuid igatahes ei ole see Thor, kellest J. Jung arvab Tori tuletatud olevat, skandinaavlaste jumal Thor, vaid inimese nimi Thor. Meie kodumaal kandsid vanemal ajal mitmed isikud Thori nime; tuletame näiteks tuttavat Anton Thor Hellet meelde (Postimees 1919, nr. 253). Kui juba jumal Thor'i esinemist eesti kohanimedes üldiselt tagasi tõrjutakse, ehk küll Thori kultus Eestis muidu palju jälgi järele jätnud (vrd. Eesti mütoloogia I, lk. 174—178), kui palju vähemini võib küsimusse tulla Tyr, kellest Eestis muidu nii hästi kui midagi ei teata, hoolimata sellest, et eesti Turist on tahetud Tyr'ist tuletada, mis küll Turise nimega esile astuja ajus on valminud, mitte aga rahvasuus. Turis jääb Eesti mütoloogiasse niisama salaja sisseveetud kaubaks kui Lämmeküne või mõni muu sarnane suurus. Igatahes ei leia me Tyri kultusest, ülepea Tyri tundmisest Eestis jälgi. Juba Freudenthal nimetas Soomes Tyris'e ja Tyrösund'i tuletuse Tyrist küsitavaks (Landtmann, Findlands Svenska folkdiktning VII, lk. 18). Karsten tähendab, et Tyr juba varakult Skandinaavias tahapoole on tõrjutud, aset andes Wodanile (Germanisch-finnische Lehnwortstudien, lk. 19), ja Saxén seletab, et kohanimedes Tyris ja Tyrösund vististi vana isikunimi leidub (Finska fornminnesföreningens tidskrift XXI). Sama arvamise poole kalduvad muudki Soome uuemad uurijad.

Pealt näha erineb eesti Türi saksakeelsest Turgel, Türgell. Asjasse süvenemisel kaob erinevus ikka enam. Mida tähendavad saksakeelses nimes esinevad lõppsugemed *-gel* ja *-gull*? Need on eesti *küla* puudulikud transkriptsioonid ja „Liber census Daniae's“ on ju „küla“ umbes 17 viisi kirjutatud (Eisen, Daani hindamise raamat, lk. 17). Hiljemini unustasid saarlased nime lõpposa tähenduse ja hakkasid koguni „Turgel Dorf“ = „Türiküla küla“ kirjutama, nagu Engel Hartmannil (Beiträge zur Kunde Est-

Liv- und Kurl. VII, 3—4, lk. 406) või nagu sakslased meie ajal veel kirjutavad Wirzjerw-See, Sadjerw-See.

Nimetuse algusosa seletamisel võib vaevalt küsimusse tulla soome *tyrö*, mis tähendab sügavamal kohta jões, ojas (Lönnrot), kuigi Türi läheduses jõgi voolab. Rahvajutt teab, valge härg ammunud kiriku juures (J. Jung, Muinasaja teadus III, lk. 12). See jutt tahaks meid jälle juhatada *tyrö* juurde, mis tähendab soome keeles "härga" (Lönnrot). Mõlemas seletuskatses jääks aga sõna teise silbi vokaaliesindus selgusetuks. Täheandan veel, et Puhja Kavildas Tiku Tooma maal „Türi kiriku lohk“ leidub. Seal olnud vanasti Türi kirik, kuid see vajunud maa alla. Rahvajutu järele olla lohu kaldal salakelder, täis Türi kiriku varandust. Igatahes ei või Kavilda Türi kirikul mingisugust tegemist olla Järvamaa Türi kirikuga. Kui lohul tõesti mingisugune „kirik“ on leidunud, võis see ainult mingisugune aja jooksul ammu hävinud kabel olla. Aga niisama hästi võib see „kirik, kabel“ ainult luulealusel seista.

Türi kiriku nime saamist seletab üks teine muinasjutt paremini. Kirik leitud metsast, aga ei teatud talle nime anda. Korruga lennanud hall lind kirikutorni otsa ja laulnud vahetpidamata: Türi! Türi! (vt. Eisen, Kirikute raamat, lk. 23). Jungi teatel hüüdnud lind: Türi! Türi! (Muinasaja teadus III, lk. 12). Selle linnu laulu järele hakatud kirikut Türiks hüüdma. Jung peab seda viisi hüüdvat lindu kadakarästaks (*pratincola rubetra*), kuid tingimata on meil siin tegemist türilinnuga (kleiner Brachvogel, Regenpfeifer, *charadrius pluvialis*; Wied.). Sama linnu hüüdmisest löö-türro, löö türr-r kõneleb ka Holzmayer (Osiliana I, lk. 80). Türilinnust saab hõlpsalt seletust ka Türisalu küla Keila kihelkonnas Väanas.

Ei saa imestleda, et kohti loomade järele nimetatakse. Tunneme ju mõnda sarnast näidet: Hanijõgi, Hanila, Lammasküla jne. Meil on ülepea palju kohti, kuigi mitte ikka mõisu ja kirikuid, igatahes kohti, mis linnunimesid kannavad, näiteks Lõo, Pääsukse, Kaarna, Luige, Ööpiku, Varese jne., aga niisama loomanimed, näiteks Rebase ehk Rebaste, Jänese, Hundi, Karu, Ilvese jne. Kõiki neid nimesid meelde tuletades kaob imestlemise põhjus, et türilind Türi linnale, kogudusele ja kirikule nime on pärandanud.

M. J. Eisen.

Kas eesti keel või eestikeel?

Tegelikult on enamasti esinemas esimene kirjutusviis (*eesti keel*). Mõned keelemehed soovivad järjekindlat teist (*eestikeel*). Ja leidub ka neid, kes kirjutavad seda tüüpi sõnaühendit kord koos, kord lahus, põhjendades oma seisukohta peamiselt lauses esinevate rõhvahekordadega (*éesti kéel, éestikéel*).

Et käesoleva küsimuse tagajärjekas lahendus oleneb esijoones kõnesoleva sõnaühendi algusosa tähenduse eritlusest, siis asugem kõigepealt viimase lähemale vaatlusele. Ajalooliselt on täiendsõnad *eesti, soome, saksa, rootsi* jne. kindlasti substantiive (ains. omastavas käändes; vrd. näit. sm. *suomen kieli*, kus *n* on ains. gen. lõpp). See nimisõnaline tähendus võib neil esineda praegugi veel; vähemalt on võimalik neid sel kombel interpreteerida. Nimelt kui me ütleme näit. *eesti keel, soome kombed* jne., siis võime neid väljendeid tõlgendada: 'eesti rahvusliku üldsuse keel', 'soome rahvusest elanikkonna kombed' jne.; täiendsõnad *eesti* [=eesti rahvusliku üldsuse], *soome* [=soome rahvusest elanikkonna] jts. on sel puhul selgeid substantiive (possessiiv-genitiivses funktsioonis).¹ Keelelises kirjanduses tunduvad need nimisõnad vahel esinevat kitsamaski tähenduses: nad näikse märkivat ainult teatava rahvusliku üksuse keelt ennast, näit.: *see sõna on eestisse* [=eesti keelde] *laenatud soomest* [=soome keelest], kuigi siingi oleks võimalik neid üldnimesid interpreteerida ka laiemalt: 'see sõna on eestlastele (eesti rahvuslikku üldsusse) laenatud soomlastelt'. Kui me aga ajaloolise külje kõrvale jätame ja sõnu nagu *eesti, soome, rootsi, vene* jts. hindame ainult nende praeguse tähenduse järgi, siis ei takista meid miski neid kõnesolevail puhkudel lugemast adjektiivideks. See tõlgendus võib nimelt küsimusse tulla ainult siis, kui need sõnad esinevad atribuutidena, s. o. selles funktsioonis, mis meid siinkohal esijoones huvitabki (ühendeis nagu *eesti keel* jts.; kui *eesti* mingis lauses ei ole atribuut, siis saab ta olla ainult substantiiv, näit. eeltoodud fraasis: *eestisse laenatud*

¹ Need üldnimelised substantiivid (väikese algustähega!) tuleb kindlasti lahus hoida vastavate geograafiliste üksuste pärisnimedest *Eesti, Soome, Rootsi* jts. (suure algustähega!). Vrd. lauseid: „Eestis ei esine ainult eestit, vaid ka saksat, venet, rootsit ja muud“ ja: „Peipsis ei asu ainult tinte, vaid ka latikaid, hauge, kiisku ja muud“.

soomest, kus *eesti* ja *soome* on adverbiaalid). Ei saa näiteks eitada, et sõnaühendeis *eesti* [=eestipäraseid, eestilised] *kombed*, *saksa* [=saksaline, saksatõuline] *element* *Eestis* on kõnesolevad täiendsõnad adjektiividele tähenduslikult õige lähedased (neid tõlgitaksegi teistesse keeltesse harilikult omadussõnadena: *eesti keel* = die estnische Sprache, *soome kirjandus* = suomalainen kirjallisuus). Ei ole ju substantiivi ja adjektiivi vahel oluliselt üldse kindlat piiri; see piir oleneb vastavate sõnade lauselisest funktsioonist, vrd. näit.: *koer jookseb* (*koer* — substantiiv), *see on koer poiss* (*koer* — adjektiiv).

Seega võib sõnade *eesti*, *soome*, *rootsi* jts. tähenduslik interpretatsioon anda õige mitmekesiseid tulemusi. Pole sellepärast imestada, et sõnaühendite nagu *eesti keel*, *soome kirjandus* jts. kokku- ja lahkukirjutamiseski valitseb nii mitmekesiseid vaateid. Kuid eeltoodustki saab järeldada, et lahkukirjutamise kasuks on võimalik tuua rohkem tõendeid kui kokkukirjutamise poolt. Kui näit. *eesti* on substantiiv possessiiv-genitiivses funktsioonis, siis tuleb ta kahtlemata kirjutada oma põhisõnast eraldi (*eesti keel* nagu *eestlaste keel*, *kaupmehe maja*, *venna raamatud* jne.). Sama on maksev ka siis, kui *eesti* on adjektiiv, sest ka seda liiki sõnad kirjutatakse harilikult vastavatest põhisõnadest lahku (*eesti keel* nagu *kodune keel*, *varjuline mets*, *kauge rand* jne.). Ainult kui *eesti* all tahetakse mõista vaid 'eesti keelt' — see tähendus võib, nagu öeldud, esineda ainult õige kitsal alal („*sõna on eestisse laenatud soomest*“), ainult siis on võimalik täiendsõna *eesti* [=eesti keel] kirjutada kokku põhisõnaga *keel* (*eestikeel*), samuti nagu näit. täiendsõna *särg* [=särjekala] põhisõnaga *kala* kirjutatakse kokku üheks liitsõnaks *särjekala*¹ (vrd. teisi sarnaseid liitsõnu: *tammepuu*, *hurdakoer*, *ministrihärja*, *poisijõmpsikas*, *mehevolakas* jne.); sel korral on *eesti*, *särje*, *tamme* jne. definitiiv-genitiivses funktsioonis substantiiv.

Kõnesoleva sõnaühendi kokkukirjutamine on järelikult teatavalt tingimustel küll täiesti võimalik, kuid säärane tarvitusviis saab, nagu nägime, küsimusse tulla ainult harva, sest näit. ühendes *eesti kirjandus*, *soome rahvatantsud*, *rootsi puns* jpt. ei ole täiendsõnu kuidagi võimalik käsi-

¹ Kettunen, Lauseliikmed eesti keeles, lk. 78, kirjutab küll ühendid nagu *särjekala*'gi kahes sõnas (*särje kala*, *ministri härja* jne.), kuid vististi on soovitatavam sel puhul tarvitada kokkukirjutamist. Kettunen väidab ib. lk. 100 ei tundu olevat küllalt otsustandvad. Asja lähem arutlus peab siinkohal jääma ruumipuudusel esitamata, kuid ehk leidub selleks juhust mõnel muul puhul.

tada mingis kitsas üksiktähenduses ('keel', 'kirjandus', 'rahvataantsud', 'puns' [!] jne.). Pealegi võime keelestki kõneldes täiendõnu *eesti, soome, rootsi* tavaliselt ikka lugeda possessiivse laadiga substantiiveks (mida nad ajalooliselt ongi) või adjektiiveks. Seega on kokkukirjutamisest siin täiesti võimalik loobuda, kuna lahkukirjutamise kohta muudel puhkudel mitte sedasama ei saa väita: suurel osal juhtumel on lahkukirjutamine grammatilise süsteemi seisukohalt ainuvõimaluseks.

Jääb seega küsimus, kumb on soovitam: kas jätta vabadus kummakski tarvitusviisiks, s. o. kas tunnistada harilikuks põhimõtteks lahkukirjutamine ning kui on jutt keelest, siis lubada ka kokkukirjutamist; või fikseerida lahkukirjutamine kõigil puhkudel ainusoovitavaks? Tundub, et viimane seisukoht oleks lihtsam ning seega otstarbekohasem. Keeletarvitajal pole sel korral kunagi tarvis pead murda, kas küsimusalusel puhul tuleb kirjutada sõnad kokku või lahku — tähendusvahekorrad on pealegi kaunis abstraktsed —, vaid on vaja ainult meeles pidada, et seda liiki sõnaühenditeil on ainult üks võimalik tarvitusviis. Viimast seisukohta ei suuda muuta seegi nähtus, et muudel puhkudel esineb samas sõnaühendis kord kokku- kord lahkukirjutamist (*vallamaja* ja *valla maja*, *suurlinn* ja *suur linn*, *möödaminnes* ja *mööda minnes* jne.). Sääraseil kordadel on tegu tähenduslikkude erinevustega (*suurlinn* ei ole sama mis *suur linn*), kuna ühendite puhul nagu *eesti keel* ei saa selgesti tajutavaist tähendusvahedest olla juttugi (*eesti keel* on oluliselt ikkagi sama mis *eestikeel*'gi).

Kuid veel üks asjaolu tuleb võtta kaalutlusele, enne kui kõnesolevas küsimuses on võimalik teha lõppotsus. See on — rõhuolud lauses. Fraasis *eesti keele raskused* võime kaht esimest sõna rõhutada järgmiselt: *eesti | keele | raskused* (kolm kõnetakti) ja *eesti keele | raskused* (kaks kõnetakti). Selle puhul kerkib otsekohe võrdlusena meelde, et näit. kõnekäändu *meie aja kirjanikud* võime just samuti kahel viisil hääldada: *méie | ája | kirjanikud* (kolm takti) ja *méie | ájakirjanikud* (kaks takti), kusjuures ühendeid *aja kirjanikud* kirjutame kord koos, kord lahus. On üsna loomulik, kui selle puhul tekib küsimus, kas ei tuleks analoogiliselt vaheldumisi kokku või lahku kirjutada ka sõnaühendit *eesti keel*. Kuid lähemal vaatlusel selgub otsekohe selle mõtte paikapidamatus. Sõnaühendi *aja kirjanikud* kokku- või lahkukirjutamisel on mõõduandev tähenduslik erinevus (*kirjaniku* ja *ajakirjaniku* vahel on ses mõttes vaks vahet!), kuna nagu öeldud, ühendi *eesti keel* puhul

ei saa see erinevus üldse tulla küsimusse. Sõna on ikka tähenduslik, mitte rõhuline üksus (rõhuliseks üksuseks on kõnetakt). Sõnade kokku- või lahkukirjutamine lauses ei olene seega rõhuvahekordadest. Lauset *téma on ju | õmast kõhast | kängeläne* ei kirjuta me kolmes sõnas, kuigi siin on kolm kõnetakti. Samuti võime fraasi *metsa kaudu* hääldada nii *métsa | káudu* kui ka *métsa káudu*, ilma et see muudaks tema kirjutusviisi. Ja endastmõistetavalt on see maksev ka ühendite kohta nagu *eesti keele raskused, slaavi keelte uurija* jts., hääldagu me neid siis kuidas tahes.

Jõuame seega tagasi eelesitatud tulemusele: on soovitavam kõnesolevaid sõnaühendeid alati kirjutada lahus. Kokkukirjutamist, mis küll võib teatavil tingimustel esineda, on raske üldistada kõigisse juhtumisse. Seepärast: *eesti keel, soome kirjandus, vene keskkoolid, taani etnograafid* jne., mitte: *eestikeel, soomekirjandus, vene-keskkoolid, taani-etnograafid* jne.

E. Muuk.

Murdekogumisreisust Setumaal.

Käesoleva aasta suvel oli mul võimalus viibida murdesugemete kogumisel Setumaal. Kuna olud ja elamistingimused on Setus veidi teissugused kui mujal Eestis, siis võiksid ehk siit saadud muljed ka teatud määral huvi pakkuda.

Minu murdekogumisalaks oli peamiselt Satseri (resp. Satserinna) ümbrus, Kundruse, Saabolda, Litvinna, Patvinna, Perdaga j. t. setu külad. Asuvad need külad teatavasti umbes 12 km kaugusel Petseri jaamast Pihkva järve poole, ümbritsetud poolkaares puhtvene küladega. Läbikäimine venelastega on elav ja selletõttu oskab ka enamik setusid, eriti aga meessugu, vabalt vene keelt. Eesti keele oskus on varemalt siin olnud kaunis madal, kuid viimasel ajal on see märksa tõusnud suviti siin laagris viibiva eesti sõjaväe mõjul.

Setu elamistingimusi ei saa pidada soodsaiks. Rahva vaesus ja viletsus piirab iga siinviibija võõragi nõudeid. Tuleb leppida murdekogujalgi kohapealse rahva toitlus- ja magamistingimustega, tuleb ehk nende all kohati kannatada. Sellegipärast pole murdekogujal soovitatav asuda elama kohalise intelligentsi juurde. On ju üheks eelduseks edukal murdekorjamistööl, et murdekoguja ise ka teatud määral

valdaks murdekeelt. Tarvilik on see juba kas või sellekski, et oma kirjakeelega mitte mõjustada keeleobjekti murdekeelt. Teiselt poolt on alaliselt murdekeelt kõneleva rahva hulgas viibides võimalik ka palju enam väärtuslikke keelelisi märkmeid ja tähelepanekuid teha.

Seda arvestades eelistasin minagi elu setu peredes, kuigi teadsin, et see pole alati kõige mugavam. Pealegi polnud mu oma setu keele oskus algul kuigi hiilgav ja juba seegi sundis mind ulualust otsima setude juures. Vastutulematust ei saa ma ette heita setudele. Ei juhtunud mulle siin korragi, et oleks keeldutud õmaja andmisest. Niivõrt kui see on võimalik, püüab setu igale vastu tulla, muidugi, kui mingi eriline põhjus ei sunni olema umbusklik.

Elades ühes setudega võib peagi märgata kaht iseloomulist setu joont: nende usklikkust ja nende armastust rahvalaule vastu. Kirik on siin veel säilitanud oma juhtiva osa rahva vaimses elus. Usklikud peavad hoolega kinni kiriku eeskirjadest, võtavad elavalt osa jumalateenistusest ja paastuvad korralikult. Võib olla on paast setu viletsates majanduslikkudes oludes väga tarvilikki. Ka kirikupühi ehk n. n. praasnikuid peetakse siin ohrtrasti. Kuigi sõitsin peale jaanipäeva Setumaale, tuli mul siin siiski uuesti jaanipäeva pidada — ja peale jaanipäeva veel teisigi pühi, mille olemasolu ma üldse enne ei aimanud. Kahjuks takistavad need praasnikud süstemaatilist uurimistööd, sest sel puhul püüavad kõik, kelle jalad vähegi lubavad, kas kirikusse või Petseri minna. Teiselt poolt on aga need pühad ja pühade laupäevade õhtud siiski küllalt huvitavad. Olgu see näiteks kas peetri-laupäeva õhtu, mil kogu Setumaal põlevad peetrituled ja igast külast kõlab rahvalaul, ühetooniline, katkendlik ja kurblik. Luusse ja lihasse on setudele kasvanud rahvalaul; oskavad laulda nii vanad kui noored, mehed kui naised. Huvitav on tähele panna, kuidas rahvalaul on tunginud rahvaellu: uinutab vanaisa rahvalauluga last magama, ajavad karjalapsed karja rahvalauluga karjamaale, isegi sõimatakse üksteist rahvalauluga. Ja väike tibatilluke tütarlaps, kelle kõneleminegi veel väga puudulik, veeretab juba rahvalaulu viisi, kuigi ta laulusõnastik piirdub ainult sõnadega „välle-kene, noorekene“.

Kui nüüd tagasi pöörduda murdekogumistöö juurde, siis sünnitab siin kõigepealt raskusi murdetöö otstarbe selgitamine rahvale. Huvitab ju igäüht see, milleks seda tööd tehakse. Enam arenenud inimesi rahuldab juba, kui seletada, et käsil on materjalide kogumine suure murdesõnastiku jaoks, mis sisaldaks kõiki eesti keeles leiduvaid sõnu.

Igal pool ei saada sellest siiski aru. Kaheldakse üldse, milleks siis niisugune suur sõnaraamat tarvis peaks minema, pealegi kui murdekogujal endalgi küllalt mahukas Wiedemanni sõnaraamat käes. Mõnikord saab siin najatuda kolgapatristismile ja öelda, et see raamat ei ole veel küllalt täielik ja et just teie murdes leiduvad need kõige paremad sõnad, mida ka teised meeleldi tarvitaksid, kui nad aga neid teaksid. Muidugi ei saa igasuguse materjali kogumise puhul ka seda seletusviisi tarvitada ja tuleb tahes või tahtmata ülikooli autoriteedile toetuda. Ülikool on igal pool ikkagi palju enam tuntud kui Ak. Emakeele Selts, ja kõik, mis ülikooliga seotud, äratub enam usaldust. Isegi Setus, kus muidu väga umbusklikult vaadeldi mu tööd, olid mõned objektid alles siis valmis vastama, kui kuulsid, et Tartu ülikoolis nende juttu uuritakse ja õpitakse. Nemaadki said väga hästi sellest aru, et kõik Tartu keeleõppijad ei saa Setumaale tulla setu keelt õppima, vaid et neil palju kergem on selle asemel fonograafist setu keelt kuulda.

Järgmine asi, mis murdekogujaile vähemalt esimesil päevil muret sünnitab, on kohase keelejuhi ehk keeleobjekti leidmine. Muude eesti murrete alal on harilikult raske leida inimest, kes kõneleks veel puhast, kirjakeele mõjustamata murret ja kel jätkuks selleks tarviliselt aega. Setus neid raskusi ei esine. Puhta murde kõnelejaid inimesi on siin kerge leida, sest setu keel on harilikuks kõnekeeleks nii noortel kui ka vanadel; võib selletõttu keelejuhiks kasutada igaüht, kel aga vähegi on keelelist tunnet. Ei ole ka hädatarvilik, et keelejuht peaks tingimata olema 60- — 80-aastane, sest vahed noore ja vana põlve keeles on väikesed. Kui aga mul siin raskusi oli keelejuhi leidmisel, siis oli seks erilisi põhjusi, mida ma ette polnud aimanud. Käisin esimestel päevadel mitmes külas perest peresse kõik vanemad baabad läbi, kuid ühestki ei saanud mulle keelejuhti. Igal pool, kuhu pöördusin, oli harilik vastus: *one ei algu, tita ma*. Ja ometigi ütles peremees, kelle pool peatusin, et neil kõigil aega küllalt, et nad rõõmuga peaksid mu ettepaneku vastu võtma. Katsusin küll siingi oma seniseid kogemusi murdeobjektide otsimise alal kasutada. Algasin nagu tavaliselt kaudselt, püüdes enne veidi vastava murdejuhi keele, hääldamise, väimlise erksuse ja muude nõutavate omaduste kohta selgusele jõuda ning ühtlasi ka eide usaldust endale võita. Kõnelesin sellepärast algul kõigest kõrvalisest asjust, ilmast ja häist naabreist, üldse kõigest muust — ja alles siis esitasin tagasihoidlikult oma soovi ning püüdsin selgitada murdeuurimistöo tarvet. Nii

mitmedki eided näisid kaunis kohased olevat keelejuhtideks, kuid mu ettepanekut ei võtnud keegi vastu. Selleasemel aga juhutati mind jällegi naabrusse mõne teise baaba juurde, kellel aega küllalt olevat ja kes otsekohe valmis olevat mind aitama, kes palju enam teadvat setu keelest jne. Naabri juures algasin kõike jällegi algusest, kuid sama tagajärjega. Tundes nende käikude kibedaid kogemusi, muutsin oma taktikat. Arvestades kohalikkude elanikkude vaesust lootsin kergemini sihile jõudvat nende tähelepanu rahalisele küljele juhtides; kõnelesin, et tasun nende istumise ausalt, lubasin teenistuse eite dele 100 ja enam mk. päevas, kuid kohast keelejuhti ma siiski ei saanud. Ainuke positiivne tulemus mu perest peresse rändamisest oli mu isiklik keeleõppimine. Veidi valus ja harjumatu oli see talust tallu liikumine, pealegi kui mõni pereema kohtles mind algul kaunis raskete sõnadega, mul edasi minna soovitades ehk mind, lihtsamalt öeldes, otsekohe ära ajades. Juureldes säärase kohtlemisviisi üle sain kuulda perepojalt, kes oli teeninud eesti sõjaväes ja mind enam usaldas, et mind siin peetavat maakuulajaks, luurajaks. Nüüd selgusid ka kõik need raskused, mis mulle objekti otsimisel osaks saanud, selgus see usaldamatus ja vaenulikkus minu vastu.

Nende seisukohalt asja vaadeldes on see siiski küllalt hästi arusaadav. On ju murdeuurimistöö tarve neile raskesti mõistetav. Kui tuleb keegi ja tahab keelt õppida ning juttu ajada, siis muidugi selleks, et teada saada, mis arvab rahvas valitsusest. Ja kas ei või selletõttu tekkida jälle mõni protsess. Setude kibe kogemus möödunud talve suurprotsessist Tartus sunnib neid ettevaatusele. Kuigi küsitlesin kõige lihtsamaid asju, pärisin põllutööriistade j. m. s. nimetusi, ei ustud mind siiski. Arvati, et mu keeleõppimine ja keeleuurimine on ainult ettekäändeks. Pealegi on setu vanemais naisterahvais mingi kivilinenud, instinktiivne põlgus raamatu, lugemise ja kirjutamise vastu.

Kui märkasin, et nende kahtlustuste tõttu mul omal jõul on raske keelejuhti leida, pöördusin preestri kui autoriteetse asutise esindaja poole. Ja tema abil ning otsekohe sel soovitusel leidsin tõesti kergemini omale keelejuhte (objekte). Muuseas võiks siin nimetada, et keelejuhti olevat Setus võimalik leida ka liikvapudeli abil, kuigi lühemaks ajaks. Sedagi võimalust olevat varem rahvaluulekogujad kasutanud. Keelejuhi valikul seda võimalust ei saa arvestada, sest murdekogumistöö nõuab püsivat juuresolu.

Ja see viimane asjaolu, püsiv päevade kaupa töö juures olemine, ongi see, mis teeb Setumaal murdekogumistöö

raskeks. Säärase töö jaoks ei jätku setul püsi. Liiga palju on setus vene temperamenti, mis ei luba asjalikult ning pidevalt tööd teha, vaid nõuab ikka huvitavat ja lõbusat. Kui töö on igav, siis ei taha setu seda teha, vaatamata tasule. Nii mitugi korda algasin hommikul lootusrikkalt küsitlemist, lootes vastava keelejuhi juures kestvamalt töötada, — kuid juba mõne tunni pärast ütleb eit, et ma mingu teise kohta. Ja ütleb seda pealegi nii avalikult ja tungivalt, et miski ei suuda ta otsust muuta. Otse valusaks teeb säärane lausa väljaajamine töötamise. Noruspäi tuleb siis jällegi uut keelejuhti otsida.

Kui nüüd veidi puudutada üksikuid murdekogumise töötamisalasid, siis peab mainima, et kõige lihtsam ja kõige kergem on Setus murdetekstide kogumine. Eriti fonograafilisi tekste on siin hõlpus koguda. On ju setud üldiselt väga jutukad ja igasuguseid vanu n. n. lugusid teavad nad rohkesti. Tarvitseb ainult fonograaf avada, öelda, et see on niisugune riistapuu, mis tagasi kõneleb, kui sinna sisse kõnelda ja setud on kohe asjast huvitatud. Harilikult kogub sel korral kõik pere kokku ja kõige agaram kõneleb fonograafi. Pinevus tõuseb aga kõrgema kraadini, kui nad ise kuulevad seda, mis nad kõnelnud. Iga sõna, iga hüüe, mis fonograafist kuuldu, sünnitab siis üldist vaimustust. Vanamehed harutlevad, kuidas see masin ometi võib kõnelda, on huvitatud fonograafi sisemusest ja arvavad, et siin ikka tegemist on vist elektriga. Säärasel korral võib mitu-mitu rulli korraga täita. Nii kõneles üks vanamees mulle umbes poole tunniga kolm rulli täis. Kui aga hakata fonograafitud tekste kopeerima ja selle puhul ikka uuesti ja uuesti fonograafilt samu sõnu kuuldu, siis läheb see igavaks ja kohe kaob vaimustus. Pealegi püüab elava kujutlusvõimega keeleobjekt kopeerimisel enam oma mälu kui fonograafis kuulduvate järele oma jutustust korrata. Alalist uuestiküsimist, ühe või teise sõna kordamist ta aga ei salli. — Kui harilikult fonograafi kõnelemisel keelejuhid ei saa kõnelda loomulikult, vaid torru kõnelemine, fonograafi rulli pöörlemine ja kogu see tegevus mõjub takistavalt, teeb kõnelemise kunstlikuks, ebaloomulikuks, siis võib mõne elava vaimuga setu naise juures märgata, et need takistused vähenevad miinimumini ja kõneleja ise on niivõrt kaasakistud oma jutustusest, et naeruhoo või mõni muu tundeavaldus ähvardab katkestada jutustamist.

Ka kuuldeliste tekstide kogumine ei sünnita siin raskusi, sest harilikult on jutustused ja lood heal kõnelejal juba nii pähe kulunud, et ta nad peaaegu samade sõnadega korda-

misel jutustab ja selletõttu ka ülesmärkimine kerge on. Puudulikku osa on kordamisel võimalik alati täiendada.

Kuna murdetekstide kogumine siin kerge, siis on aga seda raskem muu materjali küsitlemine. Nii on morfoloogilise ülevaate koostamiseks teatavasti tarvis küsitella iga noomeni ja verbi tüübist enam-vähem kõik morfoloogilised vormid. Selleks aga tuleb asetada murdeobjektile vahetpidamata küsimusi, tuleb esitada talle terve rida puudlikke lauseid, mille tühje kohti ta peab täitma. Juba ainult ühe noomeni vormide märkimiseks tuleb pärida ligi kolmkümmend korda teateid ühe ning sama sõna kohta. On arusaadav, et säärane töö peagi muutub piinavaks, eriti elavloomulisele setule. Talle näib mõttetusena peatuda ühe ja sama sõna juures nii kaua. Ta kipub vägisi kõrvalisile asjule ja kui oma küsimustega teda jälle tagasi endise sõna juurde juhtida, siis võib see vihastada. Eriti tüütavaks võib muutuda verbi küsitlemine, mil ühe verbi kohta tuleb täita mitu lehekülge. Pealegi kui keelejuhi arvates murdekoguja ise neid asju sama hästi näib teadvat kui temagi.

Et harjumata keelejuhti mitte liiga ruttu ära väsitada, olen algul püüdnud olla vähem nõudlik vormide küsitlemisel, lastes keelejuhti vabalt jutustada vastavast asjast ja aegajalt küsimustega juttu nii juhtides, et vähemalt kõik peavormid oleksid märgitud. On märgata, et kui keelejuht on juba mõnda päeva töötanud, siis tal hakkab arenema formaalne keeletunne ja ta juba ise hakkab huvi tundma üksikute keelevormide vastu. Siis ei ole ka üksikvorme enam nii raske küsitella. Ta suudab siis juba keele vorme sisust eraldada ja hakkab teatud määral abstraktselt mõtlema. Algul aga, kui ta asja täiesti sisuliselt, konkreetset võtab, on tal raske, näiteks kas või sõnast „jõgi“ mitmuse vorme nimetada, sest Setumaal on ainult üks jõgi.

Samuti sünnitab raskusi ka häälikuloolise materjali kogumine. Siin tuleb ühelt poolt küsitlemisvihiku järele süstemaatiliselt näiteid küsitella, teiselt poolt aga vahetpidamata märkmeid teha ümbritsevate kõnekeelest. Häälikuloolise küsitlusvihiku ja samuti ka sõnavara küsitlemisel pahandab keelejuhti harilikult see, et siin ühelt sõnalt tuleb järsku üle minna teisele, mõtteliselt eelnevast hoopis erinevale sõnale. Sõnavara küsitlemisel hõlbustaks siin muidugi tööd ideoloogiline sõnastik, mis küsitlemist laseks loogiliselt areneda. Nüüd aga muutub see väsitav alaline ülehüppamine eriti vilumatule keelejuhile väga koormavaks. Ja kui veerul leidub ainult üks või kaks keelejuhile tuntud sõna (nagu lisasõnastikkude küsitlemisel), siis väsitavad talle tundmatud

sõnad niivõrt ta tähelepanu, et ta isegi tuttava sõna esinemisel tühimusest võib vastata, et vastavat sõna ei ole murdes. Et küsitlemisel vahelejäämisi ja eksimusi ära hoida, on soovitatud tarvitada sõnavara kogumisel kaudset meetodit, s. o. pärida, kuidas vastavat eset või tegevust nimetatakse murdes. Olen kasutanud ka seda meetodit küsitlemisel, kuid ainuüksi sel teel ei ole siiski alati võimalik sõnu kätte saada. Olgu näiteks küsitella sõna „ask“ 'pühkmed'. Kui küsida, kuidas nimetatakse murdes seda, mis tare põrandalt kokku pühitakse ja välja visatakse, siis võib saada terve rea vastuseid nagu: rämps, prügi, soga, puru, pragi, risu jne. Soovitava sõna kohta ei saa siiski muidu teadet, kui nimetades vastavat sõna. Sellejuures tuleb muidugi hoiduda suggereerimisest; tuleb öelda lihtsalt sõna ja lasta siis keelejuhti juba ise jutustada, mida ta teab sest sõnast. Kui objekt seks, et üle saada mõnest usuteldavast sõnast, ütleb, et see murdes esineb, aga siiski midagi sõna tähenduse ja tarvitusviisi kohta ei tea seletada, siis on kõige tõenäolisem, et vastavat sõna murdes ei esine. Niisuguse sõna kohta tuleb juba kontrollimise teel selgusele jõuda. Harilikum on aga, et keelejuhid kas kiiremaks edasijõudmiseks või tähelepanematuse tõttu vastava sõna küsitlemise puhul vastavad eitavalt. Sel korral ei tule siiski kohe sellele sõnale risti peale tõmmata, vaid tuleb keelejuhile seletada, mida tähendab see sõna ja pärida, kuidas kohalikus murdes vastavat asja nimetatakse. Säärane küsitlusviis hõlbustab uute sõnade leidmise ja garanteerib teiselt poolt ka teatud määral materjalide tõepärasuse.

Üldiselt nõuab murdesugemete küsitlemistöö küllaldaselt vaeva ja pingutust keelejuhilt. Kuna aga eestlase rahulik iseloom sellest siiski üle saab, siis on seesugune päevade kaupa istumine rahutule ja kärsitule setule raskem. Varem aastail olen kaunis hõlpsasti omale leidnud vastavaid keelejuhte, kelle juures võimaldus püsivam töötamine. Siin aga oli niisuguse inimese leidmine mulle raske. Võib olla mõjusid kuumad ilmad seks kaasa, võib olla olid takistuseks keelejuhi leidmisel setude eelarvamused minu isiku kohta, võib aga ka olla, et mul polnud lihtsalt õnne.

Lõpuks üldiselt mõni sõna setu keelest. Kui esmakordselt kuulda eemalt setude kõnelemist eestlase kõrvaga, siis tundub siin küll enam vene- kui eestipärast. Alles kõnelejaile liginedes võib aru saada, et siin on setud, aga mitte venelased. Häälikuliselt on setu keel õige tugevalt mõjustatud vene keelest. Võikski ehk öelda, et setu murre vähe-

malt selles osas, kus ma viibisin, on eesti murre vene häälikutega, niivõrt tuletab nende kõne meelde venelase kõnelemist, kes venepäraselt räägib eesti keelt. Üldiselt tundub nii vokaalide kui ka konsonantide artikulatsioon venepärasena. Isegi häälikute kvantiteedis võib märgata vene mõju. Nii on näiteks esimese silbi lühike vokaal teatud kordadel pikenenud, nagu: *tà.v, kiù.vm, sõrv, tõrv, kàndz* j. t. Samuti on vene mõjul palataliseeritud sõnaalgu konsonandid, nagu: *niugij, kiùhv* j. t.

Setu keele morfoloogilises ehituses on siiski vähe tunda hilist vene mõju. Siin liitub setu keel kaunis lähedalt oma naabermurdeile.

Enam märgatavad on mõjustused setu leksikaalsele küljele. Siin on terved elualad, kus esineb hiline vene laensõnade-kiht.

Nii on näiteks kirjutustarbed kõik vene nimetustega, nagu: *pèrò* 'sulg', *krañdas* 'pliiats', *tàhvka* 'sulepea', *tsàrnil* 'tint', *kedrafs* 'vihik', *rà-zinika* 'kummi', *linikka* 'joonlaud' — või jällegi üksikriistade osad, nagu vankri *šerdesnik, bafvška, praõvila*, kella *kità, majnik, trèlka*, või siis nõude nimetused, nagu *tsàška* 'tass', *tsàrak* 'viinanõu', *tserbak* 'tops', *takkan* 'klaas', *ki.nok* 'näopesemis-nõu', *vašnà* 'leivanõu', *lohàn* 'vann', *leikkka* 'valamisnõu' j. t.; ained, nagu: *krašsina* ehk *karašsèra* 'petrooleum', *ñèft* '(vist) tärpentin', *klej* 'liim', *šolak* 'siid' j. t. Edasi terve rida tarberiiistade, rõivaste, jalanõude jne. nimetusi. Laenatud on nii noomeneid, verbe kui ka partikleid. Huvitav on sellejuures tähele panna, et sagedasti esineb kõrvuti nii eesti kui ka vene sõna, kuid kumbki eri tähenduses, näiteks: *polkka* 'ühekordne riiul', *laudu* 'mitmekordne r.', *břóá* 'peenemad püksid', *kadza* 'harilikud püksid', samuti *vešt* ja *šeleska*, *karttus* 'müts', *küppär* 'talvemüts', *tiòkla* 'aknaklaas' ja *klaas*, *kaiman* 'tasku' ja *põrn* 'püksi tasku'.

Märkida tuleks siin ka asjaolu, et kõigis neis laensõnusus, kuigi nad häälikuliselt peaaegu samal kujul kui vene keeles, on rõhk siirdunud esimesele silbile. Nii on näiteks: *tru-bà* 'korsten', *ve-fohka* 'nõör', *ku-nak* 'rusikas', *po-ánitsa* 'haigemaja', *ru-bets* 'jäa, pragu, raie(?)' setukeelsed sõnad, kuid kui öelda: *lrubà, vefohka, rube-ts, šerdešnik* j. t., siis ütleb setu kohe, et need on venekeelsed. Tema keeleline

tunne eraldab seega rõhu abil vene sõnu setukeelseist. Ainult harukordselt, kui ei saa setu keeles mingit mõtet küllalt hästi väljendada, tarvitavad setu meesterahvad (naisterahvailt pole seda kuulnud) mõtte väljendamiseks juba puhtvene sõnu, nagu näiteks: *tu tsih't* захватывает *mõtsà nulgà*, või jällegi kaardimängu oskussõnus, nagu: козерной хлюст j. t.

Ka setude intonatsioon on eriline. Eriti huvitav ja omapärane on see mõningail setu vanemail naisterahvail. Tundub, kui kõneleks nad ikka pahaselt, ikka kaebavalt, hädaldavalt. Kuuldub kui mingi varjatud mure, lein, kaebus nende hääles. Kahjuks ei saa seda kuidagi objektiivselt märkida, ei saa seda ka jäljendada, seda võib ainult tunda.

Üldiselt on setu murre küllaltki huvitav. Oma umbes kolmenädalalise sealviibimise ajal ei saanud ma kahjuks küllaldaselt süveneda setu keelde. Selletõttu jäi nii mõnigi keeleline nähtus lahtiseks ja selgusetuks. Ka olid murdekogumistöö tingimused siin veidi ebasoodsad.

Kuid vaatamata sellele, et rändajana ja kodutuna ei tea murdekoguja, kus veedab ta järgmise öö, on siiski selleski töös teatud veetlevus. Matkajana tutvuda kodumaaga, näha ja tunda rahva rõõmu ja valu, rikastuda mitmesuguste kogemustega, ja mis peaasi, võida jälgida elavat keelt rahva-suus, kas ei tasu juba seegi murdekoguja vaeva.

Arnold Kask.

Valik murdetekste.

4. Kihelkonna.

Kahè otsaga pulmàd.

Kuuldeline tekst Koimla külast, 1926. a. suvel, Liisu Leesolt'ilt, 72 a. v.

košja miñnašše ičkà tejšsene, neljaššune, lauppa. mūdēl pāvadel košjas äi keida. kuļ košja miñnašše võttašše ička vīna seltsi. peigmeš lehēb omà isaga (võip kà kidagiñ tejnē olla) rādi kojū. rādile anttašše keige pēlt košjū vīna, sis tulād isād, emād niñg tejnē perē. eñnēm on ičkà asi iārge kälttud, kaš sägà võib tulla.

suļ oša ollašše rūt niñg elaitašše tejnē nādāl tejšses kuhās — koŗra rādi kodū, koŗra iällē pejū kodū. āna-masti tejnē nādāl tejšses. suļ da keis keřjamas. nõnda

pärDi aegu, sīs olid lamBad jubā nīdētud. keřias villu, rahā, linū, sēppi niņg keřkki ašju (niguč sukkā paęlu, kiņdud, miš elūs tarišt lehēb). sīs tā vōttas omale kōrvase, kiš tādā aittas vakka tehā. āgā jumala õsse kedratti niņg kojutti. midū küm̄mend pāri kiņdud, sukki, paęlu. sē keřk iđgatti pulmā aęga.

kuđ keřk valmis üjtašse sügise mahā kolm pūhabed iđrge mōda. mõni pūhabe midū küm̄mend pāri. lālekoda kippus sarilikkude mütsidega. mustašt sīdi lākkišt sarvəd niņg punasest kalugast lagibelne. sīs valge pōl niņg sīdi pajlād — sē oli igavene uhke. lahti iųsed olid lajiali seljabel. selg oli üsnā iųsid tājis. mõlemittel uhke nāgū kiņdad (kirjūd vōđ valged) kā. mušt pičk vařmūs oli ũl, mušt kūb niņg kol dne ađ, niņg punane ađ ađ. punased sukkād niņg mustād kiņjad.

kuđ alttari edē miņdi, sīs prūt niņg peįg lāksid pūhā lāvā edē, ninameš niņg kōrvane jāhid kādevārgi tā. kuđ rādīd ē tulid aksid nē jälle nendē tā. olid pāri obustega kirgūl. rūt niņg peįg istusid tā (vanasti ikka tā!), niņg ninameš kōrvatsega edē. sīs sõidētti kojū. miņdi rādī kojū, antti süija peįjule niņg esmaspe vīdi rādī varandus peįjū kojū.

teįssene õmikku peįg tuli omā rahvaga ratti ē vīma omā kojū. sē pāvā olid pulmād rādī kodū. kešsikku akkatli ē minema peįjū kojū. si rūt iđgās omā nuřtuste vākka, valge rāttik ũmber sarvede. aņdas isā niņg emale aņded kādē — nē p. jū peįjū kojū ađ lehē. sīs paņdi jälle pār obuši edē niņg sõidētti peįjū kojū, pār tuņdi enne nođdijaid. kuđ saja rahvās peįjū kodū oli, sīs aksid nođdijad rādī koduņd minema.

vahebel paņdi rūt niņg peįg magama. kuđ nođdijad tulid, sīs ās lašta neįd vāravast siše. nođdijad laultsid:

ma_duli omā õtsima,
 oma_āga nõmmē liņnuķkest,
 oma_āga kariama kanakkest.
 āhk_ņ_da nendē rēttega,
 miš_ta emā ehitand.

ähk_n_da sellè sōmaga,
 mis_ta eile meittelt sōi.
 ähk_n_da sellè iōmaga,
 mis_ta eile meittelt iōi
 ähk_n_da saunas süsi sōmas,
 kariüb kivi kelderus?

nendelt noutti paässi. iuhadaatti mujale, ägä né iflesid, et nendè tūdidi tulad sõnna oūue.

sīs_kut tejsēd vārava tā tulid pejiū oūuēs kedraitti, kojutti kaññast, uhuitti tüssi, pesti vajppa, tegid kejk sihandušsi vigurid, mis iganes oli. kuñ nouddiääd sisse laästi, sīs né kiskusid tō tegiäitte kääst asiäd ē, aäsid pūd oäkki kodarattest läbi, niñg pidi kedramine sejsma iäma. keribud aetti lammu, laäiali puhäs.

vahebel müraatti mis iřmus. sīs miñdi reñni iäre. ägä üks istus omä kuhabele koēs [- koēs - kohēs - koheš - kohē] tā oli pañdud istuma, oli ta pē-najne, sajä-tüdruk, äñnä-najne vōi müd.

emased istusid reñni ēs, isased reñni tagä. peig istus pē-mihē kõrvas reñni tagä, pē-mēs ägä reñni ošsas (rūtti niñg kõrvašt poltkid reñniäures!). keigebelt antti vīna, niñg viluk saija niñg vōid pēl. sänd sé oša sänd, sīs tōdi sojä öllē kañnüd. soē ölu iōdi ē.

sīs miñdi oūue iahuittama niñg sīs kukkus pejiūrahväs iälle tōd tegema. reñd oli tō tegiäiid sõñni läis_kut vōräs-rahväs oūuēs iahuittas. vōrad tulid oūuešt tagasi niñg kiskusid nendē asiäd reñnibelē ē niñg istusid isē ägä üks omä kuhabele. keigē eñnem tōdi limbi suppi.

rūtti äkketti ošsima, koheš_ta iänd oli. noutti omä kuhabele. vanad naisēd äksid keima pakkumas. ühēl oli räts pēs, tejsēl linä ümber pē. kejk né toppisid sõnna kuhabele ägä neid äi laštud. pēmēs niñg pēnajne oäsid né tagasi, et nād tahtand omä inimest, mis nād seije añdand. nād_öp tahä sihandušsi santtisid inimešsi. sīs pejiū emä tōi rādi niñg kõrvatse reñni tā. sedä kideitti sīs ülalt mahä, et sé tōnd, mis vajak oīnd. sīs kukkuitti laäilma. päraštōmä rūt niñg peig pañdi magama. pejiū

pois viskas peijū asemele — sē jāhi ūsnā vagusi. rūdi pois viskas rūdi. magama panemise jūres ūdi vōjdūl, kump eñnēm pidi rīdest lahti sāma. peijūl kisti sāppad jālašt, rūdil saŗvedega mūts pēšt, sukkād jālašt. sukkā pajlād pāstefti pēlt ē niņg pansadātti asemele niņg katsutti kuļ višsid aseme pōhilavad oñ. sis laultti nōr-pār magama. sellega oli ohta iuba kā niņg jādi vagusi. tejsēd rallasid tuš edasi. poisid vānsid tūdruģid niņg kajsuftasid miš iŗmus.

teisebāva ōmikku rūdid toysid ūlēs, pesid. peiģ niņg rūt panid sōnna vē sisse ōbē rahā — sē oli kōŗvatsele. pārašt viskas kōŗvane vē mahā, niņg vōttas sellē rahā omale.

sis miñdi reñni tā. kuļ rūt keiģē esiitti reñni tā lehēb, sis pōlevad kaks kūjnald: ūks peijū, tejnē rūdi. mōlemiittel sidi pajlād ūmber. kuñmāl eñnēm ē pōlēb, sē surēb eñnēm.

tōdi sōmine. sōma lāks rūt kiñni pēģa. sis laultti:

pāstā mu sōsar sōbudest
rāsti tādā rāttiguttest.
sōbā sōtkū sōñnikku
rāttik tambī rāsta alā.

sis pē-mēs vōttas keppiga rāttigu ē niņg laheftas kōŗvatse pehē. sālť rūdi pois kahmas teše kādē niņg sōstas sellega ūlē reñni. kiļlē pehē keiģe eñnēm rāttik sādi pañna, sē saļ tulevasta rūdiks. nūid oli rūdi pē lahti.

pōlebāva a jāl tuli vačkā jāģū. reñd koristātti puhtaks, eť jū ūa s sā ānām kidagid. pē-mēs tōļ pē pēl vačkā reñnile niņg oļlē lūpsik niņg saijā kak. kasū-kañnik vōģga anttašse rūdi niņg peijule. nē pidavad kiñnastega sē vōjttu ē sōma. sis laultti vaķ kiñni:

kōŗvane, kōŗvane, kōŗģuķkene,
vereļta kiŗi vačkā pēle,
āģā neljā nurga pēle,
kuñni isā touttab ārijā,
kuñni emā touttab lehmā,
kudū¹ kōŗvi rūnuķkese,
nadū narmi ūttuķkese.

¹ kudū kōŗval ka kōŗū.

sīs lasti isà-emà touṭṭada. sâṇḍ_nad touṭṭand, sīs:

nūḷḍ_on isà touṭṭand ärià,
nūḷḍ_on emà touṭṭand lehmà,
kudù kõrvi rānukse,
nadù narmi ütṭukse.
akḱakḱe aṇḍid aṇḍama:
pēḷṭ_aṇṇà perè isale,
pēḷṭ_aṇṇà perè emale,
vahelt vaḡstè lastele,
keškell̄ keḡge perele,
vaḱḱà pōḱiast poiḱstele —
tüḍrugud iāvād tükkis ilma.

— — — — —

kuḷ_sâḍ perè mini_ḡaks,
sīs_peḷḍ_pūsut magama,
uksè alà uḡnuma,
lāvè lappe laḡgema.
sīs_peḷḍ_külma kuḱḱè_älè
ḡa_peḷḍ_ärḱvel olema. — —
pūhi_se_tubà, pōḡimi kõrred,
kaṇṇà kõrred karià aḡda;
sīs_sul sigib kiri kari,
tihèḍ kiḱḱa tined lehmād,
valèḍ kiḱḱa vaḱsigud,
mustà pugud mulligud.

nūḷḍ paṇṇaḱḱe kiri lanù peḱè niḡ akḱattaḱḱe ḡōma
kuṭsuma. rāḍi niḡ peḷḷiḷ poiḱ akḱvad iḷḷḷa aṇḍma.
tūḷḷaḱḱe rahà. kiḱ rahà tōb sē iḷḷḷa sâb.

riḡiṭṭaḱḱe pūga ḡa katsutṭaḱḱe, kaḱ nī sūr kuḱi ḡälle oṇ
kuṭ reṇṇile tūḷḷes oli. vaḱḱa paṇḍi vōḡittu aḡḍes „rāḍi
vōḡiṭ!“ — „peḷḷiḷ vōḡiṭ!“

vīmuks pē-mēs vōṭṭas vaḱḱè ḡälle pēbele niḡ vīs òna.
ḡḱta teḱaḱḱe vīmne sup. suppi pēle pūḱiṭṭaḱḱe reṇḍi.
vanal najsēl ḡlè nūstik pūḷs niḡ pūḱib. inimesed viḱkavad
kokkadele rahà reṇṇile niḡ üḷḷvad: „ḡiṭsa — rāḍi vōḡiṭ!“ —
„ḡiṭsa — peḷḷiḷ vōḡiṭ!“

teised lükkis tänavad ning pri-naised laulvad:

ahtimal, ahtimal antke raha,
ägä mä teilt raha p tahä,
mä tahä ü üe suppi tehä,
siä lihä sisse panna,
silmä kirjaks sibulid.

nüüd akvad nõudi jad minema ning pidavad rüdi-kodü
omä kodu-võraste pävä vël tagä. sa jä-rahväs piäB omäl
pejü-kodü, ning pulmäd oñgid õsas.-

Üles tähendanud M. Tooms.

Toimetusele saadetud.

Kuukiri Eesti Kirjandus 1927. — Nr. 12. Sisuks m. s.: Karl Mihkla, Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1927) (järg); Aug. Palm, M. J. Eisen, W. Anderson, Eesti-liivi mütoloogiauurimise teaduslikust tasapinnast; Kirjanduslik ülevaade: A. Anni, R. Dillström'i „Kalevala ja meri“; M. J. Eisen, „Eesti Rahvariiete Album“, O. Liiv, P. Johansen'i „Acht Bilder aus Estland 1615“; Üleskute: On aeg F. R. Faehlmanni mälestust jäädvustada! — Lisaks: M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu (2 poognat), ja Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates (1 poogen).

Virittäjä 1927. — Nr. 8. Sisuks m. s.: Lauri Pelkonen, Ainekirjoituksen kasvatustehtävistä; Martti Rapola, Pieniä huomiota (13. Pieniä lisiä eräiden kieleemme asteyleistystapausten tuntemiseen; 14. yynnä pro yynnä vanhassa kirjakielessämme; 15. ts:n käytäntöontulo 1700-luvulla; 16. ymmärtää; 17. Genetiivi subjektina?); Ahti Rytönen, Pohjoissavolaisista kuolemaan ja hautaukseen liittyvistä tavoista ja käsityksistä; T. E. Uotila, Vanhan ja uuden Kalevalan painottomain tavujen i-loppuisista diftongeista; Kotikielen Seuran säännöt; Kirjallisuutta: E. A. T., M. Airila: Suomenkielen lauseoppi; M. A., Ida Pekari: Hyvää liikesuomea; A. P:lä, Holger Nohrström: Borgå gymnasiebibliotek; A. P:lä, Karjalan Talous ja Tilasto.

Õiendusid.

Lk. 98, 19. rida ülalt on:	Weltherus'e	p. o.	Witte
„ 136, 19. „ „ „	ela ²	„ „	ena ²
„ 166, 3. „ „ „	kül ja kü	„ „	kül ja kül
„ 166, 10. „ „ „	(Pai)	„ „	(Pst)
„ 166, 11. „ „ „	(Pai)	„ „	(Pst)
„ 168, 6. „ alt „	aga	„ „	aga
„ 176, 17. „ „ „	(Srm)	„ „	(Sa)
„ 189, 10. „ ülalt „	köllatse he	„ „	köllatse he

Vastutav toimetaja: Albert Saareste.

Väljaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus 10. II 1928.